

**Çağdaş Türklük
Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2003**

Cilt 2, (Ocak 2007)

Mak. #18, ss. 181-190

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı

Ufuk Tavkul

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

Türk dilinin eski kaynakları arasında yer alan Divanü-Lugati't-Türk ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkan fal ve falcılıkla ilgili kelimeler, falcılığın eski Türk kültüründeki yeri hakkında bize bir fikir vermektedir. Kıpçak kökenli Türk boyları arasında günümüzde dahi yaşatılan falcılıkla ilgili gelenekler Kazak, Kırgız, Başkurt, Tatar, Karaçay-Malkar gibi Türk toplulukları arasındaki mevcut kültür ve tarih birliğine işaret ederken, bu kültürel mirasın eski Türk kültürü ile ilişkisini de ortaya koymaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Fal-Falcılık, Türk Kültürü, Kıpçak, Kazak, Kırgız, Karaçay-Malkar

ABSTRACT

The words concerning fortunetelling in old documents of Turkish such as Divanü-Lugati't-Türk and Old Uygur Scripts give an idea about the circumstance of fortunetelling in old Turkish culture. The old tradition about fortunetelling that still lives among the Turkic people who are Kypchak in origin such as Kazak, Kyrgyz, Bashkurt, Tatar, Karachay-Malkar indicates the cultural and historical unity of those people, while it presents the relationship of this cultural heritage with the old Turkish culture.

KEY WORDS

Fortunetelling, Turkish Culture, Kypchak, Kazak, Kyrgyz, Karachay-Malkar

Kaşgarlı Mahmud'un Divanü-Lugati't-Türk adlı eserinde rastladığımız fal ve falcılık ile ilgili iki kelime Türk kültür tarihinde izlerini aradığımız falcılık geleneğinin yazılı bir belgesi olarak karşımızda durmaktadır. Bunlardan biri “kâhinlik, fal, yürektekini

dışarı çıkarma" anlamındaki *ırk* kelimesi, diğeri de aynı kökten gelen ve "kâhinlik etmek, fala bakmak" anlamındaki *ırklamak* kelimesidir (Divanü-Lugati't-Türk 1972: 47). Eski Uygur Türkçesinin yazılı kaynaklarında da bu iki kelime karşımıza çıkmaktadır. Turfan metinlerinde *ırk* kelimesi "işaret, rumuz, falcı" anlamlarına gelirken, *ırklamak* kelimesi de "falcıdan sormak" anlamında kullanılmaktadır (Caferoğlu 1968: 87).

Kaşgarlı Mahmud'un örnek olarak verdiği "*kam ırkladı*" cümlesi "*kâhin fala baktı*" anlamına gelse de, eserde bu falın nasıl bakıldığı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Ancak, eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastladığımız bir ifade bu falın nasıl bakıldığı konusunda bir ipucu vermektedir. Bu metinlerde karşımıza çıkan "*ırk saçmak*" tabiri "içinden bir niyet tutarak taş saçmak anlamına gelmektedir. Metinlerde bununla ilgili şöyle bir cümle yer almaktadır: "Ak taş alıp yer çizip ırk saçtı" (Drevnetürkskiy slovar 1969: 220).

Dolayısıyla, *ırklamak* ve *ırk saçmak* tabirlerinin "bir niyet tutarak yere saçılan taşlara bakarak falcılık yapmak" anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi'nde taş anlamına gelen *ır* kelimesinin mevcudiyeti (Caferoğlu 1968: 97) ırk, ırklamak ve ırk saçmak kelimeleriyle ilişkili gibi görünmektedir.

Kıpçak lehçelerinde "batıl inanç", "fala inanma" anlamlarına gelen kimi kelimelerin de eski Türkçe *ırk* kelimesiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi, Kırgız Türkçesinde *ırım* "alâmetlere, fallara inanma" anlamına gelirken (Yudahin 1998: 358), Kazak Türkçesinde de *ırım* "inanç" anlamında kullanılmaktadır (Kenesbayev 1984: 324). Karaçay-Malkar Türkçesinde "kötü alâmet, batıl itikat, batıl inanç" anlamlarına gelen *ırs* kelimesi de eski Türkçe *ırk* kelimesiyle ilişkilidir (Tavkul 2000: 225). Altay Türklerinde gaipten haber veren falcılar da *ırımçı* adıyla bilinmektedir (İnan 2000: 151).

Kumalak-Taş Falı

Eski Türkçede *ırklamak* ya da *ırk saçmak* olarak ifade edilen, yere saçılan taşlara bakarak falcılık yapma geleneği çeşitli Türk boyları arasında günümüze kadar varlığını korumuş bir kültür unsuru olarak yaşamaktadır. Kazak, Kırgız, Özbek gibi Orta Asya Türkleri arasında "kumalak" adıyla bilinen bu fal bakma yöntemi, Kafkasya'daki Karaçay-Malkar Türkleri arasında "taş salgan" veya "taş saluv" adıyla bilinmektedir.

Kırgız ve Kazak Türkçelerinde *kumalak* kelimesi "koyun, keçi, deve pisliği" anlamlarına gelmektedir (Yudahin 1998: 520; Kenesbayev 1984: 180). Kazak Türkçesinde rastladığımız fal açmak anlamındaki "*kumalak sal-*" tabiri, yuvarlak koyun-keçi pisliklerinin fal açmada kullanıldığına da işaret etmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde fala bakmak için kullanılan "taş sal-" tabirinden bu falın taşlarla bakıldığı anlaşılmaktadır.

Kumalak falı için Kazak ve Kırgızlar 41 adet taş, nohut ya da koyun pisliği kullansalar da, Kırgızlar özellikle 41 adet koyun pisliğini tercih ederler (İnan 2000: 157). Bu fal şöyle açılır:

41 adet koyun pisliği (kumalak) veya taş gelişi güzel üçe ayrılır. Birinci kısma giren taşlar dörder dörder ayrılıp, kalan taşlar sağa konur. Buraya “sağ omuz” adı verilir. İkinci kısma giren taşlar da bu şekilde ayrılıp, kalanlar sağ omuzun sol tarafına konur. Buraya “baş” adı verilir. Üçüncü kısımdaki taşlar da bu biçimde ayrılıp, kalanlar baş’ın sol tarafına yerleştirilir. Bunlara da “sol omuz” adı verilir. Ortaya şöyle bir sıra çıkar:

Sol Omuz	Baş	Sağ Omuz
•• ••	•	•• •

Kalan bütün taşlar karıştırılıp tekrar üç gruba ayrılır. Meydana gelen yeni sıra şu adları alır:

Sol Böğür	Yürek	Sağ Böğür
•• •	••	•• ••

Kalan taşlar da karıştırılıp üçe bölündükten sonra son sıra şöyle teşkil eder:

Ayak	Kazan	Ayak
••	•	•• ••

Falcılar bu dokuz gruba ayrılmış taşlara bakarak kehanette bulunurlar (İnan 2000: 158).

Kazak Türklerinin “kumalak saluv” veya “bal aşuv” dedikleri 41 koyun pisliği ya da taşla bakılan fal Kırgızların kumalak falıyla benzerlik gösterir. Ancak burada dokuz gruba ayrılan taşlar farklı isimler taşımaktadır. W. Radloff “Sibirya’dan” adlı eserinde bu falın açılışını şöyle tarif eder:

Falci bir keçe üzerine serip karıştırdığı koyun pisliklerini (kumalakları) bismillah diyerek birer birer altına dokundurup, tanelerin bir kısmını üçe ayırır, kalanları da sağ ve sol eliyle iki kenara iter. Sonra da her kümede 1 ilâ 4 tane kalıncaya kadar, dörder dörder sayarak ayırır. Bunları üç ayrı yere bir sıra halinde dizer. Kalan taneleri de dörder dörder ayıklayarak ilk üç kümenin altına dizer. Son sırayı da aynı şekilde oluşturan falcı böylece dokuz kümeye ayrılmış bir taş sırası elde eder.

a	b	c
d	e	f
g	h	i

Sağdaki üç küme (c,f,i) kendisi için fal bakılan kimseye aittir ve *öz cak* (öz taraf) adını alır. Soldaki üç kümeye ise (a,d,g) *duspan cak* (düşman tarafı) denir. Ortadaki (b,e,h) sırası *col* (yol) diye adlandırılır. Yukarıdaki yatay sırayı meydana getiren a ve c noktaları arasına *castık* (yastık) adı verilir (Gayretullah 1977: 199). Bunlardan ilk nokta *duspan castık* (düşman yastığı) adını alırken, ikinci nokta *bizdim castık* (bizim yastık) olarak adlandırılır. İkinci sıradaki d ve f noktaları arasındaki hat *büyyir* (böğür) olarak adlandırılır (Altınmakas 1984: 130). Üçüncü sıradaki g ve i noktaları arasındaki hatta ise *bosaga* (eşik) adı verilir. Orta sırada yukarıdan aşağıya doğru b kümesine *mangday* (alın), e kümesine *cürek* (yürek), h kümesine *kuyıskan* (atın kuyruk altından geçen kayış) adı verilir. Falcılar bu şekilde dizilen kumalıklara (koyun pisliklerine) veya taşlara bakarak yorum yaparlar. Bir kümede bulunan taneler çift sayıda ise uğursuz, tek sayıda ise uğurlu sayılır (Radloff 1994: 256).

41 adet taş ile fal bakma geleneği Kafkasyalı Karaçay-Malkar Türkleri arasında da yaşatılmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde *taş* kelimesi fal anlamına gelirken, fala bakmaya *taş saluv* adı verilmektedir. *Taş saluvçu* ve *taşçı* kelimeleri de falcı anlamına gelmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde falcı, kâhin anlamlarına gelen diğer isimler ise *castıklı*, *gözderçi*, *kobaçı*, *sabay* gibi kelimelerdir (Tavkul 2000).

Karaçay-Malkar inançlarında *Er-Gizav* veya *Gizav* adıyla tanınan bir doğa üstü güç ya da ruhun fal bakılan taşlara hükmettiğine inanılır. Taş falına bakacak olan kâhin veya falcı taşları yere sermeden önce şu duayı okur:

<i>Töben canım Er-Gizav,</i>	<i>Aşağı tarafım Er-Gizav,</i>
<i>Kuyruk canım da Er-Gizav,</i>	<i>Kuyruk tarafımda da Er-Gizav,</i>
<i>Gizav başı ak taş,</i>	<i>Gizav'ın başı ak taş,</i>
<i>Gizav kaşı kök taş,</i>	<i>Gizav'ın kaşı mavi taş,</i>
<i>Duv-Gizav, Kuv-Gizav,</i>	<i>Duv-Gizav, Kuv-Gizav,</i>
<i>Saram kaçını sakla Gizav,</i>	<i>Saram'ın ruhunu koru Gizav,</i>
<i>Ayrımkanga atla Gizav,</i>	<i>Adaya atla Gizav,</i>
<i>Duv-Gizav, Kuv-Gizav,</i>	<i>Duv-Gizav, Kuv-Gizav,</i>
<i>Etli Gizav, betli Gizav,</i>	<i>Ağır Gizav, insafı Gizav,</i>
<i>Taşını başını oynat Gizav,</i>	<i>Taşın başını oynat Gizav,</i>
<i>Taşını kaçını bildir Gizav,</i>	<i>Taşın ruhunu bildir Gizav,</i>
<i>İyiliğe tübet Gizav.</i>	<i>İyiliğe uğrat Gizav. (Karaketov 1999: 163)</i>

Türkiye'deki Karaçay köylerinden Konya ilinin Sarayönü ilçesine bağlı Başhüyük

köyünde 70 yaşlarındaki Habibat Tavkul'dan 1981 yılında derlediğimiz metinler arasında Karaçay-Malkarlıların 41 taş ile fal bakma yöntemleriyle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Karaçay-Malkarlıların fal bakma gelenekleri şöyledir:

İlk önce içinden bir niyet tutularak veya bir şey umut edilerek, 41 adet taş yere serilerek karıştırılır. Taşlar önce üç gruba ayrılır. Onlar da dörder dörder ayrılıp, kalanlar dizilir. Dokuz gruba ayrılan taşlar şöyle adlandırılır:

a	b	c
d	e	f
g	h	i

İlk sıradaki a ve c noktaları arasındaki yatay hat *col* (yol) adını alır. Sağda c ve i noktaları arasındaki düşey hat *art* (arka) adını alır. Baştaki a kümesine *baş* adı verilir, d kümesi *kol* (el), e kümesi *tıbr* (ocak), f kümesi *cav* (düşman) adını alır. Son sıradaki g kümesi *süyümçü* (müjdecı), h kümesi *bosaga* (eşik), i kümesi *hapar* (haber) adlarını alır.

İlk önce ayrılan taşların sayısı 5 ya da 9 olmalıdır. Taşların ilk ayrıldığı anda üçerden 9 taş ayrılırsa bu durum çok iyi olarak yorumlanır. Ortada tek taş çıkarsa buna "erkişi sal" (erkek cenazesi) denir ve bu bir erkeğin öleceğine işaret eder. Sağ başta iki, ortada bir taş kalırsa buna "tişiruv sal" (kadın cenazesi) denir ve bu bir kadının öleceğine işaret eder. *Tıbr* (ocak) kümesinde taş sayısı az olursa bu fal baktranın nasipsiz olduğunu gösterir. *Bosaga* (eşik) ve *tıbr* (ocak) kümelerindeki taşların çokluğu iyiye yorumlanır.

Kazak, Kırgız ve Karaçay-Malkar Türklerinin 41 taşla fala bakma yöntemlerinde pek çok ortak unsurun varlığı dikkati çekmektedir.

Kürek Kemiği Falı

Divanü-Lugati't-Türk'te *yarm* olarak adlandırılan kürek kemiği için çeşitli Türk lehçelerinde aynı kökten gelen, ancak lehçenin hususiyetlerine göre fonetik değişmeye uğramış sözler kullanıldığı bilinmektedir.

Meselâ Kazak Türkçesinde bu kelime *cavrm* biçimini almışken, Kırgız Türkçesinde *coorun* şekline girmiştir. Abakan lehçelerinde *çaarın*, Yakut Türkçesinde *saarm* biçimini alan bu kelime Karaçay-Malkar Türkçesinde *cavrun*, Başkurt Türkçesinde *yavrun* şeklindedir.

Kürek kemiği falının yalnızca Türklere değil, yeryüzünde yaşayan pek çok millete ait bir fal bakma yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Eski Yunanlılarda ve Romalılarda mevcudiyeti bilinen kürek kemiği falına Yunanca'da *omoplatoskopie*, Latince'de *skapulimantia* adı verilirdi (İnan 2000: 152). Araplar bu falı eski Yunan ilimlerinden bir ilim sayarak *ilm-ül-ketf* (kürek kemiği bilgisi) adıyla bir bilim dalı

olarak kabul etmiş, bu konuda bir çok risaleler yazmışlardı. Bu risalelerde kürek kemiğinin üzerindeki çizgilere göre geleceğin açıklanması Kazak, Kırgız ve Altay Türklerinin kürek kemiği falcılarının izahına çok benzemektedir.

Kürek kemiği falı Japon ve Çinliler'de de görülen bir gelenektir. Mücmel el-tevarih adlı İslam kaynağı Türklerin koyunun kürek kemiğine bakarak falcılık yapmayı Çinliler'den öğrendiklerini yazmaktadır.

Kürek kemiği falına Moğol saraylarında da çok önem verildiği bilinmektedir. Avrupalı gezgin Rubruk'un verdiği bilgilere göre Mengü Han bir işe girişmeden önce kürek kemiğine bakardı. Moğolların kürek kemikleri ile fala baktıklarını 1221 yılında Çinli gezgin Menhun da belirtmektedir.

1771 yılında Kazak bozkırlarında seyahat ederken Kazak hanı Nur Ali hana misafir olan Rus yüzbaşısı Riçkov, burada kürek kemiği falına bakılarak Kalmuklar üzerine yapılacak bir sefere karar verilmeye çalışıldığına şahit olmuştur (İnan 2000: 153).

Kazak Türkleri kürek kemiği ile fala bakan falcılara *cavrınşı* adını verirler. Fala baktırmak için özellikle keçi veya tekenin kürek kemiğini tercih ederler. Önce kemik ateşe atılır ve bir müddet orada tutulur. Daha sonra ateşten çıkarılan kürek kemiği üzerinde oluşan çizgilere göre falcı çeşitli yorumlar yapar. Kemik üzerindeki kesiksiz düz çizgi yolun açık olduğuna, eğri-büğrü çizgi ve delikler ise yolun kapalı olduğuna işaret eder. Kürek kemiği üzerinde ortaya çıkan çizgi ve izlerden Kazaklar bir atın gittiği yol, bir hırsızın kaçtığı yol, kaybolan bir eşyanın yeri gibi şeylerin tesbit edilebileceğine inanırlar. Kürek kemiği sevinçli ve kederli haberleri de bildirir. *Cavrınşı* fal bakacağı kürek kemiğini çeşitli dualarla temizler. Kemiğin etleri dişle koparılmaz ve kıkırdakları bıçakla kesilmez. Fal bakılan kürek kemiği faldan sonra hemen atılmaz, çeşitli dualar okunarak parçalanır, sonra köpeklere atılır. Aksi takdirde eve uğursuzluk geleceğinden korkulur (Altınmakas 1984: 129). Arkasını kapıya dönerek oturan falcı (*cavrınşı*), gelecek hakkındaki tahminlerini tamamladıktan sonra kürek kemiğini arkaya doğru fırlatır. Kemik kapının yukarısına isabet ederse bütün söylediklerinin gerçekleşeceğine inanılır (Radloff 1994: 256).

Kazaklar *cavrın* falının çok doğru ve isabetli sonuçları olduğuna inanmaktadırlar. Bununla ilgili Kazak folklorunda şöyle bir hikâye vardır:

Moğollarla Kazaklar arasında çıkan bir savaşta Kazaklar mağlup olurlar ve geri çekilirler. Onları Moğol atlıları takip etmektedir. Fakat her iki tarafta da usta *cavrınşılar* vardır. Kürek kemiğine bakan Kazak *cavrınşısı* Moğol atlılarının hâlâ takip etmekte olduklarını, hiç durmadan yol almaları gerektiğini bildirir. Aynı anda Moğol *cavrınşısı* da Kazakların yola devam ettiklerini ve onlara yetişemeyeceklerini söyler. Moğolların komutanına bütün atlıların eyerlerini ters çevirmelerini emretmesini söyler. Moğollar atlarının eyerlerini ters çevirerek Kazakları takibe devam ederler. Bir

ara Kazaklar cavrınşından Moğolların peşlerinden gelip gelmediklerine bakmasını isterler. Cavrınşı kürek kemiğine bakarak Moğolların artık geri döndüklerini söyler. Kazaklar düşmanın takipten vazgeçtiğini sanarak mola verirler. Mola sırasında cavrınşından tekrar fala bakmasını isterler. Cavrınşı kürek kemiğini ateşe koyup der ki: “*Cav car astına catganday, catağalıp atganday!*” (Düşman yar dibine iniyor, neredeyse ateş etmek üzere!). Böyle söyler söylemez Moğollar Kazakların yanı başında biterler (Gayretullah 1977: 201).

Kazak ve Kırgız destanlarında kürek kemiği falı motifi geniş yer tutmaktadır. Destan kahramanlarının kürek kemiği falına göre hareket ettikleri dikkati çekmektedir. Meşhur Kırgız destanı Manas'ta Manas'ın yanında kürek kemiği falına bakan bir falcı bulunduğu belirtilmektedir. Kırgızlar kürek kemiği falcılarına *coorunçu* adını verirler. Manas destanındaki bu falcının adı Coorunçu Kara Badiş'tir (Yıldız 1995: 398).

Manas destanında kürek kemiği için Moğolların kullandığı *dal* kelimesi de geçmektedir. Destanın bir yerinde Kalmuk hanı Ulu Coloy'un kürek kemiği falcısı Targıl Tas, Manas'ın üzerine sefere çıkmaya hazırlanan Coloy için fala bakar. Kürek kemiği üzerindeki çizgilere bakarak bu seferin başarısız olacağını, pek çok kişinin öleceğini söyler (Yıldız 1995: 398). Fakat onu dinlemeyen Kalmuk hanı Coloy çıktığı seferde Manas tarafından öldürülür.

Kırım ve Nogay Tatarları ile Başkurtlar arasında da kürek kemiği falı yaygın bir gelenektir. Başkurtlar çok yalan söyleyenler için *yavrun kalak* sözünü kullanırlar. Altay ve Yakut Türkleri arasında da kürek kemiği falı şamanist inançların bir gereği olarak geniş yer tutmaktadır. Yakut ve Karagaslar kürek kemiği falı için geyik kemiğini tercih ederler. Kürek kemiği falı ile ancak kaybolan nesnelere hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olduğuna inanan Sagay Türkleri için en doğru söyleyen kemik koç kemiğidir (İnan 2000: 156).

Kürek kemiği falı Kafkasya halkları arasında da geniş bir alana yayılmıştır ve kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Fransız araştırmacı Arthur Byhan 1936 yılında Paris'te yayımlanan **La Civilisation Caucasienne** (Kafkasya Medeniyeti) adlı eserinde Abhazların geleceği Tatar âdetine göre ateşe atılan bir koyun kürek kemiğine bakarak tahmin ettiklerini yazmaktadır.

Kabardeyler sofradaki en değerli ya da yaşlı misafirlerine koyunun sağ kürek kemiğini ikram ederler. Koyunun 2-3 yaşından büyük olmamasına dikkat edilir. Çünkü kürek kemiği falına bakan Kabardeyler 2-3 yaşından büyük koyunun kürek kemiğinde görülen şekillerin doğruyu yansıtmayacağına inanırlar (Musukayev 1990: 96). Kabardeyler kürek kemiğine bakarak yılın bereketli geçip geçmeyeceğini, savaş, kuraklık ve açlık olup olmayacağını, kışın nasıl geçeceğini, kendilerinin ve ailelerinin geleceğinin nasıl olacağını anlamaya çalışırlar. Kürek kemiğine baktıktan sonra

mutlaka kırıp parçalarlar (Musukayev 1990: 97).

Karaçay-Malkar Türklerinin sofrada adabı ve geleneklerinde kürek kemiği önemli bir yer tutar. Misafir için kesilen bir koyunun sağ kürek kemiği misafire ikram edilirken, sol kürek kemiği de *tamada* adı verilen sofradaki en yaşlı kimsenin önüne konur. Misafir kürek kemiği üzerindeki etlerden küçük parçalar keserek sofrada bulunanlara ikram eder. Onlar da ayağa kalkıp iki elleriyle ikram edilen et parçasını alırlar ve misafire teşekkür ederler. Şayet misafir kürek kemiği üzerindeki etlerin hepsini kendisi yerse ve sofrada bulunanlara ikram etmezse, onun asil soydan gelmediğine hükmedilir. Kürek kemiğinin üzerindeki etler sıyrıldıktan sonra sıra fal bakmaya gelir. Sofradaki en yaşlı olan *tamada* kürek kemiğini eline alarak ışığa tutar ve üzerindeki çizgilere göre yorumda bulunur. Kürek kemiğini elden ele vermek *ırs* adı verilen batıl itikata göre kötülüğe işaret eder. Bu sebeple kürek kemiği falına bakan kimse onu bakmak isteyen bir başkasının eline veremez. Masanın üzerine bırakır, bakmak isteyen oradan tekrar alır. Fala bakıldıktan sonra kürek kemiğinin ucu mutlaka kırılarak bir çentik oluşturulur ve ondan sonra atılır. Bunun sebebini Karaçay-Malkarlılar şöyle açıklarlar:

“Öğle namazı vakti geldiğinde peygamber çölde atından iner ve atının ayaklarını kösteklemeden serbest bırakarak namaza durur. Bu sırada at bulabildiği otları yiyerek peygamberin yanından uzaklaşır. Peygamber namazını kesmez. Bir süre sonra peygamber namazını bitirip atını aramaya çıktığında, atının dizginlerinin toprağa gömülmüş ucu çentik bir kürek kemiğine takılı olduğunu görür ve atını kolayca yakalar. İşte ondan beridir ki kürek kemiği falına baktıktan sonra ucunu kırarak çentik haline getirmek âdet olmuştur.”

Kürek kemiği falına Karaçay-Malkarlılar çok inanırlar. Eski devirlerde savaşa gitmeden ya da yağmacılık seferine çıkmadan önce mutlaka kürek kemiği falına bakarlardı. Yollarının açık mı kapalı mı olduğunu, yolun sonunda ölüm olup olmadığını kürek kemiği falına göre yorumlardı. Avcılar ava gitmeden önce kürek kemiği falına bakarak avın kendileri için bereketli geçip geçmeyeceğine karar verirlerdi. Ailede veya köyde bir ölüm olup olmayacağını kürek kemiğinden anırlardı. Derlemelerimiz arasında bu konuyla ilgili ilginç bir örnek vardır. 1997 yılının Eylül ayında *Kabardin-Balkar Cumhuriyeti* sınırları içindeki *Verhniy Balkarya* (Ogarı Malkar) köyünde Zekeriya Karçayev’den derlediğimiz bilgiler arasında, kürek kemiği falının Dağlılar (Karaçay-Malkarlılar) açısından önemi ve günlük hayattaki pratikleri konusunda çeşitli bilgiler ve hatıralar yer almaktadır. Zekeriya Karçayev bunlardan birini şöyle dile getirmiştir:

“Köyden dokuz-on kilometre kadar uzakta, dağlarda ot biçiyorduk. Akşam bir koyun kesip pişirip yedikten sonra kürek kemiğini alarak fala baktık. Köyde yetişkin bir erkek ile bir kız çocuğunun öleceğine dair işaretleri kürek kemiğinin üzerinde gördük. Hepimiz tedirgin olarak ‘Allahım sen koru’

dedik. Sabah vadinin aşağısından, köy istikametinden bize doğru gelen bir atlı görüldü. Atının kuyruğunun düğümlenmiş olduğunu görünce bunun bir haberci olduğunu anladık. Haberci atın sağ tarafından inince, onun bir ölüm haberi getirdiğini anladık. Hoş geldin dedikse de, o hoş gelmedim dedi. ‘Köyde Geruvlar’ın Baydullah’ın küçük kızı öldü, İsa adlı bir delikanlı da dağdaki buzul yarıklarına düşüp ölmüş, köyden onu aramaya gittiler’ diye haber verdi. Akşam kürek kemiğinde gördüğümüz ölüm işaretleri işte böyle gerçek oldu.”

Kürek kemiği falı motifi Karaçay-Malkar destanlarında da önemli bir yer tutar. Tarihî destanlarda kürek kemiği falına bakarak uzakta gerçekleşen olayları görebilme yeteneği konu edilmektedir. *Sarıbiy ile Karabiy* adlı destanda kürek kemiği falı motifi şöyle yer alır:

Kafkas dağlarının ardındaki Gürcistan’ın Svanetya bölgesinden iki Svan beyi cesaretlerini denemek ve koyun sürüsü yağmalamak için dağların ön yüzüne geçerler ve burada Malkar beylerinden Aydabol beyin koyun sürülerinin bulunduğu dağ çiftliğine gelirler. Aydabol beyin çobanı onların kötü bir niyetle geldiklerini anlar. Svan beylerini misafir ederken kavalıyla karşı yamaçtaki çobanlara kötü niyetli misafirlerin geldiğini haber verir. Haber Aydabol beyin kalesine ulaştırılırken, çoban da misafirler için bir koyun kesip pişirir ve önlerine koyar. Çiftliklerinde düşmanların olduğunu haber alan Aydabol bey, silahlanıp oraya gitmeye hazırlanan oğulları Sarıbiy ile Karabiy’e şöyle der:

-Düşman misafirler kürek kemiği falına bakmakta ustadırlar. Siz atlarınızı eyerlerinin önünü arkaya getirerek ters eyerleyin. Tüfeklerinizi de ters tarafa takın. O zaman onlar sizin oraya yaklaştığınızı anlamazlar, ters tarafa gittiğinizi zannederler.

Svan beyleri çiftlikte çobanın ellerini bağlayıp, yemek yedikten sonra kürek kemiği falına bakarlar. Falda Aydabol beyin iki oğlunun onlara doğru değil, vadiden aşağı doğru gittiklerini görür ve rahatlarlar. Fakat o sırada Sarıbiy ve Karabiy çiftliği basarlar.

Bagatır oğlu Tatarkan adlı destanda da kürek kemiği ile ilgili şöyle bir bölüm vardır:

Karaçay’ın Duvut köyünü köydeki erkeklerin yaylada iş başında oldukları sırada Abazalar basarlar ve kadınlarla kızların bir bölümünü esir olarak satmak üzere kaçırlar. Bunların içinde Bagatır oğlu Tatarkan’ın süt annesi de vardır. Haber yayladaki erkeklere ulaşır ulaşmaz, erkekler silahlanıp Abazaların peşine düşerler. Bagatır oğlu Tatarkan bu sırada uzak bir yerededir ve bir-iki gün sonra köye gelir. Köyde hiç kimsenin olmaması garibine gider. Annesi ise onun da Abazaların peşinden gideceğinden endişe ederek olanları saklar. Yemekte Tatarkan’ın önüne kürek kemiğini koyar. Tatarkan kürek kemiğinin üzerindeki etleri yedikten sonra fala bakar ve köyün başına gelen felaketi görür. Hemen silahlanarak yola çıkar ve önden giden silâhlı gruba

yetiştir. Abazalara saldırarak kaçınlan kızları ve süt annesini kurtarır.

Kürek kemiği falı yalnızca Türklere ait bir kültür unsuru olmasa da, Türk kültürü içinde geniş bir alana yayılmış ve farklı Türk boyları arasında, onların toplumsal yapılarına ve kültürel değerlerine göre değişik biçimler kazanmıştır.

Kaynaklar

- ALTINMAKAS L. (1984) Kazak Türklüğü'nün Gelenekleri ve İslamiyetin Etkisi. *Türk Kültürü*, 22 (250), Şubat, 118-130.
- CAFEROĞLU A. (1968) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, sayı 260.
- Divanü-Luğati't-Türk Dizini*, (1972). Ankara: Türk Dil Kurumu, sayı 368.
- Drevnetürkskiy Slovar*, (1969). red. V.M. NADELAYEV, D.M. NASİLOV, E.R. TENİŞEV, A.M. ŞÇERBAK, Leningrad: Nauka.
- GAYRETULLAH H. (1977) *Altaylarda Kanlı Günler*. İstanbul.
- İNAN A. (2000) *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 24.
- KARAKETOV M.D (1999) *Mif i Funktsionirovanie Religioznogo Kul'ta v Zagovorno-Zaklinatelnom Rituale Karaçayevtsev i Balkartsev*. Moskva: Stariy Sad.
- KENESBAYEV İ.K (1984) *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Çev.: Hasan ORALTAY, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 8.
- MUSUKAYEV A.İ. (1990) *Traditsionnoye Gostepriimstvo Kabardintsev i Balkartsev*. Nalçik: Elbrus,
- RADLOFF W. (1994) *Sibirya'dan*, 2 c., Çev.: A. TEMİR, İstanbul: M.E.B. yayınları, 2751.
- TAVKUL U. (2000) *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, sayı 770
- YILDIZ N. (1995) *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 623.
- YUDAHİN K.K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. Çev.: A. TAYMAS, Ankara: Türk Dil Kurumu, 9

Ufuk Tavkul

Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-batı (Kıpçak) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları AD öğretim üyesi.

Adres: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-batı (Kıpçak) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları AD- Sıhhiye ANKARA / TÜRKİYE

E-posta: tavkul@humanity.ankara.edu.tr

Yazı bilgisi :

E-yayın tarihi: 17 Ocak 2007

Çıktı sayfa sayısı: 10

Kaynak sayısı: 13